

Vakıf Muhasebe Kayıtlarına Göre Bursa'da 1759-1824 Yılları Arasında Kalaycıyan Esnafı Hirfet Vakıflarının Mali ve Ekonomik Faaliyetleri

Sedat Gümüştas*

Giriş

Osmanlı Devleti'nde Lonca ve Esnaf Düzeni

Osmanlı Devleti ülke içinde son derece önemli bir ticaret ağı kurmuştu. Bu sistemi korumak ve geliştirmek için çeşitli çalışmalar yapmıştır. Çünkü sosyal devlet temelleri üzerine kurulmuş olan Osmanlı Devleti'nde halkın ülke içerisinde işe açısından sıkıntı yaşamaması gerekiyordu. Bu nedenle devlet üretime ve ticarete büyük önem vermiştir. Üretim ve ticaretin devamlılığını sağlamak amacıyla bazı esnaf grupları bu görevi üstlenmişlerdir. Bu gruplardan en önemlisi Osmanlı Devleti'nde ticaretin temelini oluşturan lonca sistemidir.

Osmanlı şehir ve kasabalarındaki üretim ve ticaret, esnaf örgütü tarafından idame edilmiştir¹. Teşkilatlanmış esnafın birliğiyle ilgili çeşitli fonksiyonların icra edildiği özel yerin adına lonca denilmektedir. Kelime İtalyanca "loggia"dan gelmektedir. Fransızca şekli olan "loge", Türkçede "loca" olarak geçer ve hücre, oda veya özel tahsis edilmiş mekân olarak ifade edilebilir².

Osmanlı esnaf sisteminin temeli Selçuklulardaki Ahilik teşkilatına dayanmaktadır. Türkçede ahilik, eli açık, konuksever ve yiğit anlamına gelen "akı" sözcüğünden türemiştir³. Ahi ise Arapça bir kelimedir ve "kardeşim" manasındadır. Günümüzde birçok araştırmacı tarafından da bu tanım kabul görmektedir⁴. Ahilik Teşkilatı

* Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, sedatgumustas63@gmail.com

1 Mustafa Murat Öntüğ, "Uşak'ta Ahilik ve Ahi Kurumları", Vakıflar Dergisi, sy. 32, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara (2002), s. 144.

2 Ahmet Kala, "Lonca", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul (2003), s. 211.

3 Ali Yılmaz Gündüz, Mehmet Kaya, Cahit Aydemir, "Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c. XIV, sy. II, Afyon (2012), s. 40.

4 Miyase Koyuncu, 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 22-23.

Anadolu'da gelişip yaygınlaşan sanatta, ticarete dayanışma ve yardımlaşmayı esas alan sosyo-ekonomik bir kurumdur⁵. Ahilik, 13. yüzyıl Anadolu'sunda büyük şehirlerinden en küçük obalarına kadar dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik şartları sonucu ortaya çıkmış belirli kurallar çerçevesinde bir araya gelen esnaf birlikleri için kullanılan bir ifadedir. 13. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru Türklerin yerleştikleri bütün Anadolu şehir ve kasabalarında, birbirleri ile sıkı yardım ve dayanışma halinde bulunan 32 esnaf ve sanatkâr birliğinden oluşan ve her alanda rol oynayan bir örgüt kuruldu. Bu örgüt bu tarihten sonra Anadolu'da ticaret ve sanat alanında bütün esnaflar üzerinde etkin rol oynamaya başlamıştır⁶.

Osmanlı Devleti'nde esnaf loncaları XIII. yüzyılda ortaya çıkan ahilik teşkilatının bir devamı, ticarî hayatın vazgeçilmez bir parçasıydı. Esnaf sistemi ahilikteki gibi hiyerarşik bir yapıya sahipti. Esnaf şeyhi, yiğitbaşı, usta, kalfa ve çırak gibi, dükkân açma izni yalnız ustaya aitti. Bu yetki ona beratla verilir. Dükkân sayısını da yine ustalar tespit ederdi⁷. Ahi örgütünün sanatkârlara iş yerinde yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi ile mesleğin incelikleri ve sıraları öğretilirken akşamları toplandıkları Ahi konuk ağırlama ve toplantı salonlarında ahlak eğitimi, haftanın belli günlerinde de silah talimleri ve ata binme eğitimi yoluyla askerlik eğitimi yaptırılıyordu⁸.

Dükkânların açılması konusunda da gedik uygulaması önemli bir etkiye sahipti. Türkçe bir kelime olan gedik, “engel”, “boş alan”, “dar geçit”, “kırık”, “yarık”, “eksik”, “noksan” gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak bir ürün ya da hizmeti satma, üretme ve satın alma imtiyazı olarak tanımlanmıştır⁹. Başka bir ifade ile ticarî ve endüstriyel herhangi bir mesleğe devam etme imtiyazına “gedik” denirdi. Esnaf, esnaf müfettişleri tarafından teftiş edilirdi. Esnaf şeyhi, aynı zamanda loncanın da şeyhiydi. Sonra yiğitbaşı ve esnaf kâhyaları gelirdi. Yiğitbaşı, ustalar arasındaki disiplin ve organizasyondan sorumluydu. Loncalar, özellikle gediklerin haksızlık olmadan dağıtımına büyük bir özen gösterirdi. Gediklerin en önemlisi bir çeşit imtiyaz ve tekel usulü olan esnaf gedikleriydi. Esnaf gediklerinin işlediklerini başkası işleyemez, sattıklarını başkası satamazdı. Bu kurala uymayanlar cezalandırılırdı¹⁰.

5 Ali Yılmaz Gündüz, Mehmet Kaya, Cahit Aydemir, agm., s. 40.

6 Neşet Çağatay, “Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evran”, Belleten, c. XLVI, sy: 182, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, (1982), s. 424.

7 Selahattin Bayram, “Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy: 21, İstanbul (2012), s. 81.

8 Neşet Çağatay, agm., s. 425.

9 Miyase Koyuncu, *age.*, s. 260-261.

10 Selahattin Bayram, agm., s. 81.

Lonca düzeni Osmanlı'da zamanla bozulmaya ve durmaya yüz tutmuştur. Osmanlı Türkiye'sinin geri kalmasının birçok sebebi vardır. Ancak bunlardan en önemlisi sanayi devriminin gerçekleştirilememiş olmasıydı. Çünkü geleneksel üretim biçimi değişmedikçe, onun gerektirdiği örgütlenme modeli de elbette değişmezdi¹¹.

Orta Çağ şehirlerinde çalışmalarını sürdüren her esnaf kolu kendi aralarında sıkı kurallara bağlı loncalara ayrılmıştı. Bu uygulama ve gelenek, Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıla kadar varlığını korumuştur. Ne var ki Avrupa'da Yeni Çağ'ın başından beri büyük gelişmeler olmuş, 1830'dan sonra artık "lonca" sistemi tarihe karışmaya başlamıştı¹². Osmanlı esnaf sisteminde tekelleşmeye gidilmesi zamanla fiyatların yükselmesine neden oldu. III. Selim döneminde tekelleşme değiştirilip tasfiyesine başlandı. II. Mahmut döneminde tasfiye işlemi hızlandı. 1861'de sanat ve ticaretteki tekel usulleri, 1913'te gedik usulü ve 1924'te esnaf birlikleri resmen tarihe karıştı¹³.

Bursa'da Kalaycıyan Esnafı

İnsanoğlu, tarihi boyunca doğada bulunduğu hammaddelerden yararlanmayı denemiş taş, ağaç, boynuz, kemik gibi maddelerden aletler yaparak avlanmayı ve beslenmeyi sağlamaya çalışmıştır¹⁴. Bir milyon yılı aşkın bir süre boyunca mağaraları ve kaya sığınaklarını geçici barınak olarak kullanmış, sonunda yerleşik bir düzene geçmeye, konutlar ve köyler kurmaya başlamıştır¹⁵. Günümüzden 12 bin yıl öncesinde yerleşik hayata geçen insan doğada bulunan saf bakırı yerleşim yerlerine getirerek, onu soğuk bir şekilde dövüp biçim vermeye çalışmış dövme ya da döküm tekniklerini kullanarak istedikleri şekli verebildiği madeni hayatının hemen her alanında kullanmaya başlamıştır¹⁶.

Türklerde maden işçiliğinin ileri bir el sanatı sayılması, kullanılan malzemenin cins ve özelliklerinin iyi bilinmesi kadar, işçiliğindeki sağlamlıktan ve süslemedeki ince ve tutarlı zevkten de gelmektedir¹⁷. Geçmişten günümüze doğru insanlık tarihi

11 Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 123.

12 Musa Çadircı, *age.*, s. 123.

13 Selahattin Bayram, *agm.*, s. 81.

14 Ahmet Kartalkanat, "Anadolu'da Madencilik Tarihçesi; Kütahya-Gümüşköy'de 350 Yıldır Süren Madencilik Çalışmaları", *MTA Dergisi*, c. 137, Ankara (2008), s. 91

15 Veli Sevin, *Eski Anadolu ve Trakya (Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 40.

16 Aylin Eraslan, "Antakya ve Çevresinde El Zanaatları", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 6, sy. 12, Hatay (2009), s. 259.

17 H. Örcün Barışta, *Türk El Sanatları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, Ankara 1988, s. 110

incelendiğinde madenlerin keşfedilmesine, özelliklerinin anlaşılmasına paralel olarak, maden işleme ve bezeme teknikleri de gelişmiştir. Madeni işleyen ustalar, üzerinde çalıştıkları malzemeye göre uygun teknikleri seçerek maden sanatında doruk noktasına ulaşmışlardır. Bu duruma Roma ve Bizans imparatorlukları katkı yaparak maden işletmeyi başka bir boyuta ulaştırmışlardır. İslamiyet devrinin ustaları bu durumu başka bir boyuta ulaştırarak daha da geliştirerek farklı bir boyut kazandırmışlardır¹⁸. Anadolu’da Trabzon, Elazığ, Afyon, Kayseri, Amasya, Ankara, Antakya, Balıkesir, Bayburt, Beypazarı, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Giresun, Isparta, İstanbul, Kahramanmaraş, Sivas, Siirt, Tokat vb. şehir ve kasabalarda bulunan atölyeler kendi üsluplarını koruyan ürünler üretmişlerdir. Bu merkezler, dönemin ihtiyaçlarına göre farklı madenler kullanarak çok zengin ürün çeşidi, ortaya koymuşlardır¹⁹.

Bu makale kapsamında ele alınan kalaycılık bakırcılığa paralel olarak gelişen bir meslek dalıdır²⁰. Bundan yola çıkarak *kalay*: bakır kapların üzerine sürülen beyaz bir madendir. Bu açıdan bizzat bakır kapların temizlenmesi ve kalaylanmasında kullanılan bir maddedir²¹. Bir başka tanıma göre ise kalaycılık; Bakırdan üretilmiş bir ürünün yüzeyine kül renginde ve yumuşak yapıda olan kalayla bir nevi lehim yaptırılması işidir²². Kalaycılığın daha çok Gayrimüslimler tarafından icara edildiği bilinmektedir²³.

İlk Osmanlı başkenti Bursa’nın kent kimliğini sergileyen, geleneksel ticaret kimliğini bu günde devam ettiren ve Osmanlı’nın ticaret oluşumunun başlangıcı kabul edilen yapılar bütünü, *Tarihi Çarşı* ve *Hanlar Bölgesi* adı verilen yerde toplanmıştır²⁴. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti’nde birçok esnaf grubu yer almaktaydı ve bunların her biri kendi içerisinde bir yönetime sahipti. Esnaf gruplarının hepsinin bir çarşısı bulunuyordu. İmal ettikleri ürünlerden dolayı birbirine yakın faaliyet

18 Fulya Bodur, Türk Maden Sanatı, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 1987, s. 23.

19 Aylin Eraslan, agm., s. 260.

20 Bengül Özkoca, Hilal Bozkur, “Çorum İli İskilip İlçesi Geleneksel El Sanatlarına Genel Bir Bakış, Akdeniz Sanat Dergisi, C 6, sy. 2, (2013), s. 102.

21 Temel Öztürk, “Kadı Sicillerindeki Bazı Muhalefatlara Göre Trabzon’da Temizlik ve Vücut Bakım Malzemeleri (1700-1750)”, Osmanlı Araştırmaları, C 32, İstanbul (2008), s. 268.

22 Bengül Özkoca, Hilal Bozkur, agm., s. 102.

23 Temel Öztürk, agm., s. 268.

24 Ahmet Ö. Erdönmez, “Vakıf Şehri Bursa’nın Yeni Müzesi; Vakıf Kültürü Müzesi”, (Ed: Saffet Yılmaz), Bursa’da Zaman, sy. 21, Bursa Büyükşehir Şehir Belediyesi Yayınları, Bursa (2017), s. 28.

gösteren esnaflar bazen aynı çarşıda bazen de tek başlarına bir çarşı içerisinde faaliyet gösterebilmektedirler²⁵.

Bursa şehrinin tarihi geçmişi ve ticari olarak önemli ticaret yollarının üzerinde bulunmasından dolayı birçok el sanatı açısından gelişme göstermiştir. Kalaycılığın Bursa şehrinin tam olarak neresinde yapıldığıyla ilgili kesin bilgi olmamakla birlikte, kredi alan kalaycı esnafından yola çıkarak *Cafer Hoca, Alaaddin Beğ, Alaca Hurka, Hoca Yunus, Kademeri, Kanberler ve Temennai Sagir* gibi mahallelerde²⁶ yapıldığı söylenilebilir.

Vakıf Muhasebe Kayıtları, Tanıtımı ve İçeriği

Vakıfların gelir giderlerinin tüm yönleriyle ele alındığı defterlere muhasebe defterleri denilmektedir. Muhasebe defterleri vakıfların iktisadi durum ve faaliyetlerinde zaman içinde meydana gelen değişimleri tespit etmemize ve kurumsal gelişim tarihlerini ortaya çıkarmamıza olanak sağlamaktadır. Vakıf yöneticileri bu muhasebe defterlerine senelik gelir-gider hesaplarını düzenleyerek merkeze gönderirdi. Vakıfların gelir kısmında, vakfin elinde bulundurduğu gelir kaynaklarının dökümünü ve bu kaynaklardan elde edilen gelirlerin vakfa ne tür bir kazanç sağladığı belirtilmektedir. Aynı zamanda bu gelirlerin her biri vakfin toplam gelirleri içindeki oranı ortaya çıkarılabilmektedir. Vakıfların gelir kısmında ne tür gelir kaynakları olduğu, bu kaynakları ne ölçüde kullandıkları ve bunları nasıl işlettikleri hakkında bilgiler sunmaktadır. Muhasebe defterleri vakfin cari gider kalemlerini de kaydetmektedir²⁷.

Vakfin giderleri kısmına, vakıfta çalışanlara verilen maaş, vakıf binasının tamir ve bakımı ile vakfin başka herhangi bir yere yaptığı her türlü masraflar yazılırdı. Giderler kısmındaki kayıtlardan vakfin gider kalemlerinin büyüklüğü ve gelir kalemlerinin birbirine oranı gibi bilgiler elde edilebilmektedir. Vakıfların cari yılda gelirlerden fiili tahsilat miktarları ve kalan alacakları miktarı da bu defterlerde görülebilmektedir ki söz konusu kayıtlar vakıflarda tahsilat güçlükleri ve bunun mali etkileri konusunda bilgiler sunmaktadır²⁸.

25 Sedat Gümüştaş, Vakıf Muhasebe Defterlerine Göre 1630-1850 Yılları Arasında Bursa'da Haffaf Esnafı Vakfı ve Faaliyetleri, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2017, s. 41.

26 Adı geçen mahalle kayıtları; Bursa Şeriye Sicilleri, A 208, B 127, B 199, B 202, B 274, B 126, B 201 gibi defterlerde geçmektedir.

27 Hüseyin Çınar-Miyase Koyuncu Kaya, Vakıflar Kaynakçası, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2015, s. 18-19.

28 Adnan Ertem, "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar", Vakıflar Dergisi, sy. 36, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2011, s. 48.

Muhasebe defterlerinden vakfın gelir ve giderlerin detaylı analizi, çeşitli gelir ve gider kalemlerinin tespiti, bunların büyüklük ve içeriklerinin izlenmesi ile vakfın iktisadi ve kurumsal gelişimi ile ilgili tarihsel veriler elde edilebilir. Vakıf gelir ve giderlerinde zaman içinde ortaya çıkan dalgalanmalar, vakfın büyüme ya da küçülmesi ile ilgili temel bir gösterge olarak alınabilir²⁹.

Bursa Şeriye Sicillerine Göre Vakıf Muhasebe Defterleri

Bursa Şeriye Sicilleri arasında değişik yılları ve dönemleri kapsayan toplam 70 adet vakıf muhasebe defteri tespit edilmiştir. Bu defterler, yalnız bir vakıf kurumunun değil şehir merkezi ile yakın çevresinde kurulu birçok vakfın yıllık muhasebe kaydını içermektedir³⁰. Vakıf muhasebe defterlerinden en eskisi H. 949-982 / M. 1542-1574, en yenisi ise H. 1295-1309 / M. 1878-1892 tarihlidir. Belirtilen dönem arasında 16, 17, 18 ve 19. yüzyıllara ait defterler bulunmaktadır³¹. Kalaycıyan Esnafı Hirfet Vakfına ait muhasebe kayıtları 18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyılın ilk yarısında tespit edilmiştir. Adı geçen vakfa ait muhasebe kayıtları 35 defterde³² tespit edilmiştir. Bu kayıtlardan en eskisi³³ 1807 tarihinde tutulmuş olup en yenisi³⁴ de 1816 yılında son bulmuştur.

Klasik döneme ait defterlerdeki muhasebe kayıtlarının içinde yer alan Hirfet Vakıfları çoğunlukla aynı ifade formülüyle başlamış, genel anlamda da aynı düzende tutulmuştur. Buna göre her muhasebe kaydının en üstünde o vakfi tanıtan kısa bir başlık ifadesi yer almıştır. Bu tanıtm bölümüne ilgili vakfın adı, amacı, mütevellisi ve muhasebe dönemi yazılmıştır³⁵. Muhasebe kayıtlarının başlangıç formülü şöyledir: “*Muhâsebe-i mahsûlât ve ihracât-ı vakf-ı/evkâf-ı müslimîn berâ-yı X der Burûsa der zaman-ı Y, el-mütevelli-i vakf-ı mezbur. Fî Muharremü'l-Haram sene Z ila gayet-i zilhicetül-şerif li-senetü'l merkume*”. Bu bilgiler defterlerde hemen hemen benzer şekillerde yer almaktadır.

29 Samettin Başol, agm., s. 156-157.

30 Samettin Başol, agm., s. 154-155.

31 Mefail Hızlı, “Bursa Mahkeme Sicilleri Rehberi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C 12, sy. 1, Bursa (2003), s. 369.

32 Adı geçen defterlerin isimlerinin tamamı, tarihleri ve sayfa numaraları tablo 1’de gösterilecektir.

33 Yukarıda geçen en eski tarihli Kalaycıyan Esnafı Muhasebe kaydı Bursa Şeriye Sicilleri, B 177, 50a.

34 En yeni tarihli Kalaycıyan Esnafı Vakıf muhasebe kaydı için de Bkz. Bursa Şeriye Sicilleri, B 308, 29a.

35 Samettin Başol, “Bursa Sicilleri Arasındaki Vakıf Muhasebe Defterlerine Genel Bir Bakış”, Vakıf ve İktisat -Sempozyum (Bildirileri)-, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara (2014), s. 155.

Vakıf Muhasebe Kayıtlarına Göre Bursa'da 1759-1824 Yılları
Arasında Kalaycıyan Esnafı Hirfet Vakıflarının Mali ve
Ekonomik Faaliyetleri

849

Bu başlığın altında, vakfın toplam parasını ifade eden “*asl-ı mâl-ı vakıf*”, yan tarafında kâr amaçlı kredi olarak verilen paranın gelirini yüzde kaç olduğunu gösteren “*murâbaha-yı fi sene-i kâmile*” bunun altında, vakfın masraflarını gösteren “*el-masârıf*”, ve masrafların toplamını ifade eden “*yekûn-i masârıf*”, bunun altında da vakıftan borç alanları ifade eden “*vakf-ı mezbûrun zimemleridir*” kısmı yer alır ve burada kredi alanların isimleri, mahalleleri ve aldıkları kredi miktarları belirtilir. En altında da “*yekûn-i zimem*” yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda Kalaycıyan Esnafı Vakıflarına ait kayıtların tespit edildiği defterler, sayfa numaraları ve tarihleri gösterilmiştir.

Tablo 1: Kalaycıyan Hirfeti Esnafına ait muhasebe kayıtlarının geçtiği defterler, sayfaları ve tarihleri

Defter	Sayfa	H. Yıl	M. Yıl
B 177	50a	1173	1759-1760
B 199	49b	1181	1767-1768
B 93	1(5)	1183	1769-1770
B 201	18a	1184	1770-1771
B 201	88b	1185	1771-1772
B 202	32a	1187	1773-1774
B 205	54b	1188	1774-1775
B 208	45a	1189	1775-1776
B 212	5b	1191	1777-1778
B 217	8b	1192	1778-1779
B 218	8a	1193	1779-1780
A 182	52b	1197	1782-1783
B 211	58a	1198	1783-1784
B 231	73b	1202	1787-1788
B 235	71b	1203	1788-1789
B 250	24b	1204	1789-1790
B 273	14b	1205	1790-1791
B128	14a-416	1208	1793-1794
B 271	13a 14b	1210	1795-1796
B 264	49a	1211	1796-1797
B 274	34ab	1216	1801-1802
B 279	55b	1217	1802-1803

B284	52a	1219	1804-1805
B 333	77a	1219	1804-1805
B 127	58b	1221	1806-1807
B 98	45b/286	1222	1807-1808
A 208	107b	1226	1811-1812
B330	11b	1227	1812-1813
B 126	444	1229	1813-1814
B332	80b	1231	1815-1816
B331	33a	1232	1816-1817
B318	30b	1233	1817-1818
B329	38a	1235	1819-1820
B314	45a	1237	1821-1822
B308	29a	1239	1823-1824

Kalaycıyan Esnafi Vakıflarının Kuruluş Amacı

İncelenen bütün defterlerde Kalaycıyan Esnafi Vakfının “*Beray-ı Mühimmat Hirfet*”³⁶ amacıyla kurulduğu tespit edilmiştir. Bunun haricinde “kıraat-ı mevlidü’n-nebi aleyhisselam”, “tekalif-i hirfet”, “berây-ı ta’âmiye-i” şeklinde ayrı ayrı bazen de birden fazla amaçla “ta’âmiye ve tekalif” şeklinde kurulduğu belirtilen hirfet vakıfları da bulunmaktadır. Hirfet vakıflarının sermayesi ve aracı paradır³⁷ yani hirfet vakıfları bir tür para vakıflarıdır. Hirfet vakıfları, Osman Nuri Ergin’in esnafa %1 nema verildiğini belirttiği esnaf sandıkları gibi değil genelde %10 veya %15 murabaha oranı ile işletilmektedir³⁸. Kalaycı Esnafi Vakfının kuruluş amacı, Bursa’daki *Beray-ı Mühimmat Hirfet* giderlerini karşılamaya yöneliktir.

Mühimmat ifadesinin de sınırları çok da belli değildir. Esnafın bizzat mesleğiyle ilgili her türlü ihtiyacı için gerekli finansı sağlayacağı göz önünde bulundurulursa mühimmatın içine hem tekalif ödemesi hem de taamiye girebilir ve diğer iki amaçtan daha kapsamlı ve açık uçlu olduğu düşünülebilir³⁹.

36 Bursa Şeriye Sicilleri, B 177, 50a.

37 Cafer Çiftçi, “18. Yüzyılda Bursa’da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C 23, sy. 36, Ankara (2004), s. 80.

38 Miyase Koyuncu Kaya, Samettin Başol, “Osmanlı Bursa’sında Ermeni Kökçü Esnafi Hirfet Vakfı”, Vakıflar Dergisi, sy. 47, Vakıflar Genel müdürlüğü Yayınları, Ankara (2017), s. 37-38.

39 Miyase Koyuncu Kaya, Samettin Başol, agm., s. 38.

Bursa'da Kalaycıyan Esnafı Vakıflarının Mali Yönü

Kalaycıyan Esnafı Vakfının Gelirleri

Vakıf kurulması için gerekli olan şartların başında vakfın akarının olup olmamasına bakılırdı. Çünkü vakfı kurmak isteyen kişi düzenli olarak bu vakfa para ya da gelir aktaracağını taahhüt ederdi. Eğer vakıf kurmak isteyen kişi bunu karşılayamayacak durumdaysa kendine ait dükkan, arsa gibi gayrimenkulleri de vakfa akar olarak verebilirdi. Bu amaç üzerine vakfın kurulmasına izin verilirdi. Bu şartları yerine getiremeye vakıf kurma izni çıkmazdı.

Yukarıda bahsedilen durum tüm vakıf türlerinde geçerliydi. Osmanlı'da birçok vakıf çeşidinin olduğu bilinmektedir. Bu kurumlardan bir tanesi de kalaycı esnafı tarafından kurulan Hirfet vakfıydı. Bu tür vakıflar da, asıl kurucu unsurlar; esnaflardır. Esnaflar kendi aralarında para toplayarak bu türden vakıfları kurmuşlardır. Diğer vakıflarda olduğu gibi Kalaycı Esnaf Vakıfları da aslı mâlî vakf (vakfın anaparası) olarak adlandırılan anaparalarını her zaman aynı miktarda tutarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Vakıf kurumları var olan anaparaları daima büyütme ya da aynı seviyede tutmak zorundaydılar. Vakfın anaparasının zarar görmemesi gerekirdi. Çünkü bu durum vakfın kapanmasına sebep olabilirdi.

Bu çalışmada yaklaşık olarak 60 yıllık zaman zarfı içinde Kalaycılar tarafından kurulmuş olan bu vakıfların toplam Aslı Mal-ı (Ana paraları) 95.456 kuruş olarak tespit edilmiştir. Kalaycıyan Esnafı Vakfının aslı mallarında yıllara göre değişiklikler olduğu belirlenmiştir. Bu durumun çeşitli sebepleri olmakla birlikte kesin bir şey söylenememektedir. Bu vakfa ait kayıtlara bakıldığında en düşük⁴⁰ miktarların 1475 kuruş, en yüksek⁴¹ miktar ise 5095 kuruş olduğu tespit edilmiştir. Vakıf hizmet verdiği yıllarda genel olarak aslı malının arttığı görülmektedir.

İncelenen belgelerden yola çıkarak bahsedilmesi gereken diğer bir durum da *masarif fazlası zam şod*'dur. Masarif fazlası zam şod yıl içerisinde harcamalardan artan para anlamına gelmektedir. Masraflardan arta kalan para bir sonraki yılın aslı malına ilave edilir ve bu bir sonraki yılın kaydında belirtilirdi. Muhasebe kayıtlarına bakıldığında *masarif fazlası zam şod* miktarının 664 kuruş olduğu tespit edilmiş ve vakfın bu parayla birlikte toplam aslı malı 96.120 kuruş olmuştur. Yine muhasebe kayıtları incelenirken dikkat çekici bir diğer gelir kaynağının da mevlüd-i

40 En düşük aslı malı vakf miktarı olduğu muhasebe kaydı Bursa Şerîye Sicilleri, B 177, 50a'da tespit edilmiştir.

41 En yüksek aslı malı vakf miktarı Bursa Şerîye Sicilleri, B 308, 29a'da olduğu belirlenmiştir.

şerif okunması için yapılan bağışlar olduğu görülmüştür. Bu bağış miktarının da toplamda 6015 kuruş olduğu tespit edilmiştir. Tüm gelir kaynakları hesapladıktan sonra 60 yıllık süre zarfında vakfın toplam parasının 102.135 kuruş olduğu tespit edilmiştir.

Vakfın Murabaha Gelirleri

Alış fiyatı veya maliyet üzerine belli bir kâr ilavesiyle yapılan bir tür güvene dayalı satış sözleşmesi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte sözlükte “artma”, “kâr”, “ticari kazanç” anlamındaki rıbh kökünden türeyen ve “kazandırma”, “kâr hakkı tanıma” manasına gelen murabaha terim olarak bir malın alış fiyatı veya maliyeti üzerine belirli bir kâr konarak satılması manasına gelir⁴². Vakıf elindeki sermayenin ya da paranın önceden belirlenmiş olan belli bir getiriye sağlayacak biçimde işletilmesidir. Bu gelir riba, rıbh, faide gibi isimlerle açıklanır. Para vakıflarının aslında sermaye ortaklığı biçimleri olan gerek mudaraba gerekse muşaraka gibi yöntemleri uygulamada çoğunlukla tercih etmedikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla daha çok kısa vadeli ve belli bir kira ya da önceden belirlenmiş bir getiri hedefli murabaha yolunu seçmektedirler. Uygulamada böyle bir durum olması nedeniyle, bu paraların işletilmesinde tefeciliğin (ribahorluk) önüne geçilebilmesi ve yüksek getiri oranlarının engellenebilmesi amacıyla bir takım sınırlamalar ve yasaklar getirilmiştir. Örneğin para vakıflarının ona on bir (%10-15) oranı üzerinden işlem görmesi istenmekte ve üzeri yasaklanmaktadır⁴³.

Kalaycıyan Esnafı Vakfı da bu tanım doğrultusunda dini kurallar çerçevesinde ve devlet tarafından belirlenen oranla ihtiyaç sahibi esnafa kredi imkanı sağlamıştır. En düşük⁴⁴ murabaha miktarının 176,5 kuruş, en yüksek⁴⁵ miktar ise 757,5 kuruştur. Muhasebe kayıtları incelendikten sonra murabahadan gelen toplam gelirin ise 12.639.5 kuruş olduğu görülmektedir.

İncelenen defterlere bakıldığında murabaha miktarıyla vakıf masraflarının büyük oranda birbirine paralellik gösterdiği görülmüştür. Bu durum da murabahadan gelen paralarla büyük oranda vakfın harcamalarının karşılandığı sonucu ortaya çıkarabilir.

42 İbrahim Kâfi Dönmez, “Murabaha” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul (2006), s. 148.

43 Tahsin Özcan, “Osmanlı Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 59.

44 Bursa Şeriye Sicilleri, B 177, 50a.

45 Bursa Şeriye Sicilleri, B 308, 29a.

Kalaycıyan Esnafı Vakfının Gider Kalemleri

Mütevelli ve Hüddam giderleri

Sözlükte “başkasının işini gören, dostluk gösteren, bakımını üstlenen” gibi anlamlar taşıyan mütevelli kelimesi terim olarak vakfiye şartları, şer‘î hükümler ve genel mevzuat çerçevesinde vakfın işlerini idare etmek üzere görevlendirilen kimseyi ifade eder⁴⁶. Bu görev ve yetkiye velâyet (vilâyet), görevlendirmeye tevliyet denilmektedir. Osmanlı uygulamasında mütevellinin yaptığı iş için çoğunlukla tevliyet ifadesi tabiri kullanılır. Mütevelli tayin edilecek kişinin akıl bâliğ, âdil ve emin, vakfın işlerini yürütecek bilgi ve tecrübeye sahip bir kimse olması gerekir. Bu kişinin erkek veya kadın olması arasında fark yoktur, hatta Hanefilere göre Müslüman olması da şart değildir⁴⁷.

Vakfiyede öngörülen hizmetlerin eksiksiz yerine getirilmesi için hizmet binalarının bakım ve onarımı, hizmet personelinin tayini, verimli çalışma ortamı oluşturma, ücretleri zamanında ödeme, akar taşınmazları rayiç değerleri üzerinden kiraya verme ve ihtiyaç halinde tamir ettirme, gelir toplama, hesapları tutma, gerekli sarfiyatı yapma, yılsonu hesaplarını ilgili makamlara verme, personelin görevlerini gereği gibi yapmalarını temin mütevellinin re’sen yapacağı işler arasında yer alırdı. Muvazaalı işlemler yapmak, vakıf mallarını rehin vermek, bağış yapmak, bedelsiz yararlandırmak, teminat ve kefil olmaksızın ödünç vermek, taksim etmek, üzerinde mülkiyet iddia etmek gibi vakfa zararlı işlemleri ise mütevelli hiçbir şekilde yapamazdı. Mütevelli kusur ve ihmalden kaynaklanan zararları tazmin etmekle yükümlüdür; zararlı işlemleri vekili yapmış olsa da kendisi sorumludur⁴⁸. Bilindiği üzere vakıflardaki çalışanların maaşları devlet tarafından değil, vakıf tarafından karşılanıyordu. Kalaycıyan Esnafı Vakıflarında görev yapan mütevelliler de görevleri karşılığında vakıftan belirli bir ücret temin ediyorlardı. Alınan bu ücretlere de vakfın giderleri kısmında yer verilmiştir.

Mütevellilerin almış oldukları maaş miktarlarına bakıldığında genel olarak aynı miktar aldıkları görülmüştür. İncelenen kayıtlardan tespit edildiğine göre

46 Mefail Hızlı, Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim, Emin Yayınları, Bursa 1997, s. 109.

47 Nazif Öztürk, “Mütevelli”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul (2006), s. 217.

48 Cafer Çiftçi, Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri, Gaye Kitabevi, Bursa 2004, s. 188-189.

mütevellinin en fazla⁴⁹ aldığı maaş miktarı 50 kuruştur. En az⁵⁰ aldığı maaş miktarı da 15 kuruştur. Mütevellilerin 60 yıllık zaman zarfında aldıkları toplam maaş ise 950 kuruş olarak tespit edilmiştir.

Vakıfta görevli bir diğer grup ise hüddamlardır. Hüddam vakıf binalarının temizlenmesi, binaların tamir ve onarımı, yeme-içme işleri gibi çeşitli işleri yapan görevlidir⁵¹. Hüddam giderlerin sadece 4 defterde tespit edilmiş olup toplam giderleri 70 akçedir.

Diğer Gider Kalemleri

Diğer vakıflarda olduğu gibi Kalaycıyan Esnafı Vakfında da çalışanlar haricinde belirli bir kısım harcama kalemleri olmaktadır. Bu harcama kalemlerinden bir kısmı yukarıda da bahsedildiği üzere vakfın kuruluş amacına yönelik harcamalardır. Kalaycıyan Esnafının kuruluş amaçları daha önce de bahsedildiği üzere *berây-ı mühimmatı hırfet*'ti. Vakıf genel olarak bu hizmetleri yerine getirme amacı taşır. Ancak bunun haricinde toplumdaki hayri vazifelerini de yürütmektedir. Tabi vakıf toplumdaki işlevini yürüttüğü sürece bu harcamalar da devam etmektedir.

Kalaycıyan Esnafı Vakfı *berây-ı mühimmatı hırfet*⁵² için 11063,5 kuruş, *berayı kırat-ı mevlidünnebi*⁵³ için 712 kuruş, *Masarf-ı Müteferrika* için 6.610 akçe (yaklaşık 55 kuruş), *Haracı Muhasebe* için 6.650 akçe (yaklaşık 56 kuruş) harcama yapıldığı tespit edilmiştir. 1759 yılında kurulup 1824 yılına kadar devam eden Kalaycıyan Esnafı Vakfı'nın toplam giderleri ise 12.638 kuruş olarak tespit edilmiştir.

İncelenen yıllar arasında yıllara göre toplam harcamalara bakıldığında en fazla harcama miktarının H. 1239 (M. 1823/1824) yılında 707,5⁵⁴ kuruş ve en az harcama miktarının ise H. 1173 (M. 1759-1760) yılındaki 176,5⁵⁵ kuruşluk harcama olduğu görülmektedir.

49 Bursa Şeriye Sicilleri, B 318, 30b.

50 Bursa Şeriye Sicilleri, B 199, 49b.

51 Sedat Gümüştas, agt., s. 67.

52 Yukarıda bahsi geçen *berây-ı mühimmatı hırfet* için en az harcama Bursa Şeriye Sicilleri, B 177, 50a'da 160 kuruş olup en yüksek harcama miktarı ise Bursa Şeriye Sicilleri, B 308, 29a'da 519,5 kuruş olarak tespit edilmiştir.

53 Yukarıda bahsedilen *berayı kırat-ı mevlidünnebi* için en az harcama Bursa Şeriye Sicilleri, B 332, 80b'de 62,5 olup, en yüksek harcama miktarı ise Bursa Şeriye Sicilleri, B 308, 29a'da 201 kuruş olarak tespit edilmiştir.

54 Bursa Şeriye Sicilleri, B 308, 29a.

55 Bursa Şeriye Sicilleri, B 177, 50a.

Kalaycıyan Esnafı Vakfının Zimemleri

Vakıftan Kredi Alanların İsimleri

Vakıflar da ticaret konusunda ülke içerisinde etkin rol oynamışlardır. Vakıflar gerek padişahlar gerek devlet ricali ve gerekse devrin büyük varlıklı kişileri tarafından yaptırılmış veya geliştirilmiştir. Vakıfların tüm hayır işlerinin yanında esnaf için bir kredi kaynağı olduğu da bilinmektedir. Kredi sağlayan esnaf vakıflarından biri de Kalaycıyan Esnaf Vakfıdır. Bu vakıf da diğer vakıflar gibi esnafın zarar görmemesi ve ticaretin devamlılığını amaç edinmiştir. Kalaycıyan Esnaf Vakfı borç verirken sadece kendi esnafına değil kendi esnafi dışındaki esnaflara ve muhtaç olan kişilere de kredi yardımında bulunmuştur. Vakfın kurulduğu yerin civar esnafi haricinde uzaktan kredi talep eden esnaflara da kredi imkânı sağlamıştır. Kredi verirken din ayırımı yapılmadan herkese yardım edilmiştir.

İncelenen 35 muhasebe defterinde toplamda 257 kişinin kredi talep ettiği görülmüştür. Bunlardan 185 kişinin Müslim 69 kişinin Gayrimüslim ve 3 kişinin ise dini mensubiyeti, sayfanın zarar görmesinden dolayı belirlenememiştir.

Müslümanlardan kredi alanlardan 140 kişi erkek 40 kadın ve 4 kişi ise kadın ve erkek birlikte kredi almıştır. Erkeklerin toplamda aldıkları kredi miktarı 49.327 kuruş kadınların aldıkları toplam kredi miktarı 14.420 kuruş iki kişinin birlikte aldıkları kredi miktarı 1.250 kuruş olmuştur. Müslümanların 60 yıllık zamanda zarfında aldıkları toplam kredi miktarı ise 64.997 kuruş olmuştur. Müslüman erkeklerden İsa Beşe⁵⁶ 22 defa, Derviş Ali Damadı Ahmed⁵⁷ ise 18 defa, Oduncu Abdullah⁵⁸ 16 defa, Ahmed Beşe⁵⁹ 16 defa kredi alanlar olmuşlardır. Ancak Kalaycıyan Vakfından en fazla krediyi ise Hacı İbrahim Ağa almıştır. Hacı İbrahim Ağa toplamda 2.200 kuruş kredi almıştır. Kadınlarda ise Berber Zevcesi Hadice 2.130 kuruş, Hadice binti Mehmed 2.100 Emir Halil Zevcesi Emine Hatun 1.575

56 İsa Beşe ile ilgili kayıtların bazılarında "İsa Beşe" bazılarında ise sade "İsa" ismi yazılmıştır. İsa beşe ile ilgili bilgi için Bkz. Bursa Şeriye Sicilleri, A 182 52b, A 208 107b, B 98 45b. gibi daha 19 defterde daha kayıtları tespit edilmiştir. Kişinin toplamda aldığı kredi miktarı ise 940 kuruş olarak görülmüştür.

57 Derviş Ali Damadı Ahmed ile ilgili olarak, Bursa Şeriye Sicilleri, B 98 45b, B 126 444, B 127 58b, B 273 14b. vb. 14 defter daha adı geçen kişi ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Kişinin toplamda aldığı kredi miktarı ise 900 kuruş olarak tespit edilmiştir.

58 Oduncu Abdullah, B 93 1(5), B 199 49b, B 201 18a gibi defterlerde ismi geçmekte olup bunun gibi 16 defterde daha adına rastlanılmıştır. Oduncu Abdullah'ın Kalaycıyan Esnafı Hirfet Vakfından toplamda aldığı kredi miktarı ise 1490 kuruş olmuştur.

59 Ahmed Beşe'nin B 231 73b, B 235 71b, B 250 24b gibi defterlerde adı tespit edilmiştir. Bunun gibi daha 13 defterde daha adı geçmekte olup şahsın toplamda aldığı kredi miktarı 1120 kuruştur.

kuruş, Değirmenci Mehmed Zevcesi Havva 1.400 kuruş, Şerife Zeyneb Hatun 1.265 kuruş olarak en fazla krediyi almışlardır.

Gayrimüslimlerde ise; kredi alanlardan 65 erkek 3 kadın ve kadın-erkek 1 kişi birlikte kredi almışlardır. Gayrimüslim erkeklerin toplam aldıkları kredi miktarı 19956 kuruştur. Kadınların aldıkları kredi miktarı ise 780 kuruş ve kadın ve erkek birlikte kredi alanların aldığı miktar ise 1.700 kuruştur. Erkeklerden en fazla kredi alan kişilerden Bakırcı Ohan ve Samavon 2.430 kuruş, Kürkcü İstofi 1.400 kuruş, Çilingir Oğlu Kırkor⁶⁰ 1.100 kuruş, Boyacı Serkiz 1.000 kuruş almıştır. Kadınlardan ise en fazla kredi alan kişi *Kutnici Kızı Maryem*'dir. Bu kişi toplamda 6 defa Kalaycıyan Esnafından kredi talebinde bulunmuştur. *Kutnici Kızı Maryem*'in toplamda aldığı kredi miktarı ise 350 kuruştur. Kredi alan bir diğer kadın ise *Bakırcı Ohan Zevcesi Şehzade*'dir. Bu şahıs da 9 defa Kalaycıyan Esnafı Vakfından kredi talebinde bulunmuştur. *Bakırcı Ohan Zevcesi Şehzade*'nin toplamda aldığı kredi miktarı ise 270 kuruştur. Birlikte kredi alan kadın-erkekte en fazla kredi alanlar Çilingir Agob ve Zevcesi Deremi⁶¹'dir. Bu karı-koca toplamda 1.100 kuruş kredi almışlardır.

Kredi alanlar arasında dikkat çeken diğer nokta ise vakıfta mütevellilik yapan eski mütevellilerin buradan kredi almış olmalarıdır. Mütevellilerin⁶² almış oldukları toplam kredi miktarı ise 3616 kuruş olarak tespit edilmiştir. Halen bu vakfın mütevelliliğini ifa eden mütevellilerin almış olduğu toplam kredi miktarı ise 7.034 kuruştur. Görevde olan mütevellilerin⁶³ çalıştığı vakıftan kredi almaları ise dikkat çekici bir durumdur. Çünkü mütevellilerin vakıflardan kredi almaları uygun olmayan bir durumdur. Mütevellilerin bu şekilde kredi alma durumu haksız kazanç elde ettiklerinin bir göstergesi olabilir.

Tüm bu bilgiler verildikten sonra değinilmesi gereken bir diğer konu ise vakıflardan kredi alan kişilerin ikamet ettikleri mahalle ve köylerdir. İncelenen muhasebe

60 Çilingir oğlu Kırkor miktar olarak en fazla krediyi almasa da Kalaycıyan Esnafından 11 kez kredi talebinde bulunmuştur. En çok kredi talebinde bulunan kişi ise Bakırcı Bogos'tur. Bakırcı Bogos toplamda 15 kez bu kredi kurumundan para almıştır. Bu kişiler çok kez almalarına rağmen aldıkları miktar az olduğundan toplamda en fazla parayı alamamışlardır.

61 Çilingir Agob ve Zevcesi Deremi ile ilgili olarak bkz. Bursa Şeriyeye Sicilleri, B 128 14a-14b, B 264 49a, B 271 13a-14b.

62 Mütevellilerden Müteveli Mezbur Mehmed 2026 kuruş, Mütevelliyi Sabık Molla Haşim 1005 kuruş ve Mütevelliyi Sabık Mehmed ise 585 kuruş kredi almıştır.

63 Molla Hayreddin adlı müteveli 1085 kuruş vakıftan kredi almıştır. Bkz. Bursa Şeriyeye sicilleri, B 332 80b. Molla Mehmed adlı müteveli ise bu hırfet vakfından toplamda 2050 kuruş kredi almıştır. Bkz. Bursa Şeriyeye Sicilleri, B 318 30b, B 329 38a.

kayıtlarında toplamda 73 mahalle⁶⁴ ve 4 köyden⁶⁵ kişilerin Kalaycıyan Esnafi Vakfından kredi aldıkları tespit edilmiştir. 39 muhasebe kaydında mahallelerin isimleri yazılmamış olup 3 muhasebe kaydı ise zarar gördüğünden dolayı mahallelerin isimleri hakkında herhangi bir yorum yapılamamıştır.

Bu açıklamalardan yola çıkarak Kalaycıyan Esnafi Vakfının faaliyetlerini sürdürdüğü dönemde toplam parasının 102.135 kuruş olduğu buna paralel olarak vakıftan toplamda alınan paranın ise 99.329.5 kuruş olduğu tespit edilmiştir. Vakfın verdiği paranın sonucunda kâr miktarıyla birlikte geri gelen toplam para miktarı ise 102.833 kuruştur. Yani vakıf toplamda 698 kuruş kâr elde etmiştir. Kalaycıyan Esnafi Vakfı'nın genel olarak kuruluş amacına yönelik hizmet verdiğini ve kredi sağlama işini de yerine getirdiği söylenebilir. Bununla birlikte vakfın genel olarak kârda olduğu da ifade edilebilir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde çok geniş bir vakıf ağıyla donatılmıştı. Vakıflar sosyal, dini, ekonomik ve mali her türlü hizmeti insanlara çok rahat ulaştırılmış ve ekonomik açıdan da vakıflar toplumsal hayatta yerini almıştır. Vakıfların bu kadar geniş bir hizmet alanına yayılmasında ahlaki değerlerle birlikte toplumsal gereksinimlerin etkisi olduğu düşünülmektedir. Şehirlerin ekonomik kalkınmasına yardımcı olan vakıflar aynı zamanda buralarda birçok kişinin çalışmasına da olanak sağlamaktadır.

Ekonomiye katkı sağlamak gibi mali yönleri de mevcut olan vakıf kurumları, esnafar arasındaki ekonomiye yön vermek maksadıyla Osmanlı Devleti'nde avarız vakıfları, para vakıfları ve hırfet vakıfları olarak faaliyet göstermekteydi. Avarız vakıfları köy ve mahallelerde halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, para vakıfları da daha çok ekonomik anlamda ihtiyaç duyanlara borç verme gibi hizmetlere yönelik kurulmuş olan vakıflardı. Hirfet vakıfları ise esnafarın kendi

64 Mahallelerle ilgili olarak en çok kredi alan mahalleler ise şöyle tespit edilmiştir: Kamberler (6155 kuruş), Elmalık (4620 kuruş), Kara Ağaç (4500 kuruş), Ahmed Beğ (4420 kuruş), Hacı Baba (4235 kuruş), Hacı İskender (3756 kuruş), Arablar (2903 kuruş), Ebu İshak (2800 kuruş), Abdal (2730 kuruş), Alaaddin Beğ (2695) kuruş) gibi mahaller ve kredi alınan miktarlar gösterilmiştir. Burada sadece yüksek miktarda kredi alınan mahalle isimleri verilmiştir.

65 Karye(köy)lerin isimleri şöyledir: Canbazlar, Soğanlı, Fotin, Bademli'dir. Karyelerle ilgili olarak şu bilgileri vermekte yerinde olacaktır. Karye-i Fotin (2210 Kuruş) ve Karye-i Canbazlar(900 kuruş) kredi alanlar açısından son derece önem arz etmektedir. Çünkü bu iki köy birçok mahalleden daha fazla kredi almıştır. Bu durum bu iki köyle ilgili olarak ticari faaliyetlerin gelişmiş olduğunu ortaya koyabilir.

arasında kurdukları ve gerek esnafın zarara uğramalarına engel olma gerekse paraya muhtaç olan kişiler maksadıyla kurulmuş, bunun yanında sosyal alanda da aktif rol oynamışlardır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, toplumsal hayır ve ihtiyaç kurumları olarak kurulan vakıfların çeşitliliğini artırmış ve üzerinde ciddi tartışmaların olmasına yol açan para vakıflarını açmıştır.

Osmanlı Devleti'nde birçok esnaf grubu yer almaktaydı ve bunların hepsi lonca sistemi içerisinde her biri kendi alanında faaliyetlerini sürdürmekteydi. Bu esnaf gruplarından bir tanesi de Kalaycı esnafıydı. Kalaycı esnafı özellikle Bursa'da yoğun faaliyet gösteren bir esnaf grubuydu. Kalaycı esnafı özellikle bakırın kaplatılmasında aktif rol oynamış ve ekonomik olarak toplumda da önemli rol oynamış bir hırfet grubudur.

Kalaycıyan Hırfet Vakıfları işlerinin düzenli yürümesi için kendi içerisinde bir yönetim kademesine sahiptir. Burada çalışanlarda devletten hiçbir şekilde maaş almazlardı. Maaşlarını tamamen bu kurumlar karşılardı. İncelenen yıllar arasında bu vakıf kurumunda çalışan görevlilerin aldıkları maaş miktarları, bu kurumlara harcanan diğer masraf kalemleri de belirtilmiştir. Ele alınan yıllardaki muhasebe kayıtlarında řu sonuçlara ulaşılmıştır: İncelenen 60 yıllık Kalaycıyan Esnafı Vakfı'nın toplam giderleri 12638 kuruş olarak tespit edilmiştir.

İncelenen 35 muhasebe defterinde toplamda 257 kişinin kredi talep ettiği görülmüştür. Kalaycıyan Esnafı Vakfının toplamda 102.135 kuruş aslı malları bulunup bundan 99.329.5 kuruşunu ihtiyaç sahiplerine tahsis ettiği görülmüştür. Toplamda vakfin elde etmiş olduğu kâr miktarı ise 698 kuruş olduğu görülmüştür. Müslim-Gayrimüslim ayrımı yapılmadan kredi imkanı sağlayan bu kurumun hem kuruluş amacını yerine getirdiği hem de vakfa kâr sağladığı da tespit edilmiştir. Sonuç itibariyle 1759-1824 yılları arasında Bursa şehrinde toplumda hem hayri hem de mali anlamda faaliyetlerini sürdüren Kalaycıyan Esnafı Vakfının amaçlarına ulaştığı kanısına varılabilir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları:

Bursa Şeriye Sicilleri,

A Serisi Defter Nu: A 182, A 208

B Serisi Defter Nu: B 98, B 127, B 305, B 329, B 330, B 126, B 308, B 331, B 199, B 201, B 202, B 205, B 208, B 211, B 212, B 217, B 218, B 231, B 235, B 250, B 264, B 271, B 273, B 274, B 279, B 333, B 93, B 128, B 177, B 284, B 314, B 318, B 332.

Kitap, Makale ve Dergi

Barışta, H. Örcün, *Türk El Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Başol, Samettin, “Bursa Sicilleri Arasındaki Vakıf Muhasebe Defterlerine Genel Bir Bakış”, *Vakıf ve İktisat -Sempozyum (Bildirileri)-*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara (2014), ss. 151-164.

Bayram, Selahattin “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 21, İstanbul (2012), ss. 81-115.

Bodur, Fulya, *Türk Maden Sanatı*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 1987.

Çadircı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

Çağatay, Neşet, “Anadolu’da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evran”, *Belleten*, c. XLVI, sy. 182, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara (1982), ss. 423-436.

Çınar, Hüseyin, Koyuncu Kaya, Miyase, *Vakıflar Kaynakçası*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2015.

Çiftçi, Cafer, “18. Yüzyılda Bursa’da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 23, sy. 36: Ankara (2004), ss. 79-102.

Çiftçi, Cafer, *Bursa’da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlemleri*, Gaye Kitabevi, Bursa 2004.

Dönmez, İbrahim Kâfi, “Murabaha” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul (2006), ss. 148-152.

Eraslan, Aylin, “Antakya ve Çevresinde El Zanaatları”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 6, sy. 12, (2009), ss. 258-274.

Erdönmez, Ahmet Ö., “Vakıf Şehri Bursa’nın Yeni Müzesi; Vakıf Kültürü Müzesi”, (Ed: Saffet Yılmaz), *Bursa’da Zaman*, sy. 21, Bursa Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, Bursa 2017.

Ertem, Adnan, “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, sy. 36, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara (2011), ss. 25-67.

Gümüştas, Sedat, *Vakıf Muhasebe Defterlerine Göre 1630-1850 Yılları Arasında Bursa’da Haffaf Esnafi Vakfı ve Faaliyetleri*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2017.

Gündüz, Ali Yılmaz, Kaya, Mehmet, Aydemir, Cahit, “Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c. XIV, sy. II, Afyon (2012), ss. 37-54.

Hızlı, Mefail, “Bursa Mahkeme Sicilleri Rehberi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 12, sy 1, Bursa (2003), ss. 367-426.

Hızlı, Mefail, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, Emin Yayınları, Bursa 1997.

Kala, Ahmet, “Lonca”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul (2003), ss. 211-212.

Kartalkanat, Ahmet, “Anadolu’da Madencilik Tarihçesi; Kütahya-Gümüşköy’de 350 Yıldır Süren Madencilik Çalışmaları”, *MTA Dergisi*, c. 137, Ankara (2008), ss. 91-97.

Koyuncu Kaya, Miyase, Başol, Samettin, “Osmanlı Bursa’sında Ermeni Kökçü Esnafi Hirfet Vakfı”, *Vakıflar Dergisi*, sy. 47, Vakıflar Genel müdürlüğü Yayınları, Ankara (2017), ss. 25-44.

Koyuncu, Miyase, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafi (İstanbul ve Bursa Örnekleri)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2008.

Öntüğ, Mustafa Murat, “Uşak’ta Ahilik ve Ahi Kurumları”, *Vakıflar Dergisi*, sy. 32, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara (2002), ss. 143-154.

Özcan, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Vakıf Muhasebe Kayıtlarına Göre Bursa'da 1759-1824 Yılları
Arasında Kalaycıyan Esnafı Hirfet Vakıflarının Mali ve
Ekonomik Faaliyetleri

861

Özkoca, Bengül, Bozkur, Hilal, "Çorum İli İskilip İlçesi Geleneksel El Sanatlarına Genel Bir Bakış, *Akdeniz Sanat Dergisi*, c. 6, sy. 2, (2013), ss. 95-105.

Öztürk, Nazif, "Mütevelli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul (2006), ss. 217-220.

Öztürk, Temel, "Kadı Sicillerindeki Bazı Muhalefatlara Göre Trabzon'da Temizlik ve Vücut Bakım Malzemeleri (1700-1750)", *Osmanlı Araştırmaları*, c. 32, İstanbul (2008), ss. 249-282.

Sevin, Veli, *Eski Anadolu ve Trakya (Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

